

СЕМАНТИЧНИЙ ТА МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД»

Автор статті розглядає семантичний ряд категорії «соціально-педагогічний супровід» та робить аналіз принципів, функцій та етапів процесу реалізації соціально-педагогічного супроводу.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, педагогічна підтримка, соціально-педагогічна допомога.

Автор статьи рассматривает семантический ряд категории «социально-педагогическое сопровождение» и проводит анализ принципов, функций и этапов процесса реализации социально-педагогического сопровождения.

Ключевые слова: социально-педагогическое сопровождение, педагогическая поддержка, социально-педагогическая помощь.

The author of the article examines a semantic category "social-pedagogical support" and analysis the principles, functions and stages of the realization of social-pedagogical support.

Key words: social-pedagogical support, pedagogical support, social-pedagogical help.

Постановка проблеми. У зарубіжній та вітчизняній науці феномен соціально-педагогічного супроводу став предметом вивчення лише в останнє десятиліття. Поняття соціально-педагогічний супровід знаходиться на перетині понять «супровід», «соціальний супровід», «психологічний» та «педагогічний супровід». Визначення слова «супровід» тлумачать у декількох контекстах: як дії зі значенням супроводжувати; як те, що супроводить якусь дію, явище; як поєднання дії з іншою, побічною дією; як додавання, доповнення чого-небудь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку різних вчених (М.Р. Бітянов, В.А. Горяніна, В.С. Мухіна, Т.В. Фуряева, Т.М. Чуреков), під супроводом варто розуміти взаємодію супроводжуючого та супроводжуваного, що спрямована на вирішення життєвих проблем останнього. Саме слово

«супровід» має процесуальний характер, вперше категорія з'явилася у 1993 році в книзі «Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей» (Г. Бардієр, І. Ромазан, Т. Чередникова).

У літературі термін «супровід» вживається у залежності від поставлених завдань в соціальній педагогіці, психології, соціальній роботі. Враховуючи це виділяють: педагогічний, соціальний, соціально-педагогічний супровід.

На думку О.І. Казакової, Л.М. Шипіциної, «соціальний супровід розглядається як цілеспрямований процес передачі суспільством соціального досвіду, враховуючи особливості і потреби різних категорій учнів з особливими адаптивними можливостями при активній їх участі, і забезпечення адекватних для цього умов, в результаті чого відбувається включення їх у всі соціальні системи, структури, соціуми і зв'язки, що призначені для здорових людей, а також активна участь в основних напрямках життя і діяльності суспільства у відповідності з віком і статтю, готуючи їх до повноцінного дорослого життя, найбільш повної самореалізації і розкриття як особистості».

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає соціальний супровід *як вид соціальної роботи, спрямований на подолання складних життєвих обставин, а також на адаптацію до нового середовища, створення у ньому оптимальних умов життя окремих категорій дітей і молоді шляхом надання комплексу соціальних послуг.*

Якщо *психологічний супровід* – це система професійної діяльності практичного психолога, психотерапевта, спрямована на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку дитини; завданням спеціаліста при супроводі є визнання цінності самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху (зараз – імпаурмент), то під педагогічним супроводом розуміють допомогу особистості в його особистісному зростанні, емпатійне розуміння вихованця як відкрите спілкування (І.Д. Фрумін, В.І. Слободчиков); особлива сфера діяльності по залученню особистості до соціальних і моральних цінностей (А.В. Мудрик); направлення діяльності педагога у самовизначенні молоді та створення умов для продуктивного розвитку особистості (П.А. Ельканов, С.Н. Чистяков); «цілісний комплекс», що передбачає модель допомоги, модель педагогічного забезпечення (О.С. Газман, І. Розман, Т. В. Чередникова).

Формулювання цілей статті. У нашій статті ми розглянемо поняття соціально-педагогічного супроводу з точки зору його семантичного аналізу. Крім того, будуть виділені та проаналізовані принципи, функції та етапи реалізації соціально-педагогічного супроводу як складової соціально-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні слово «супровід» має багатозначне звучання. Говорять про музичний супровід, про супровід літальних апаратів, про супровід будь-яких технологічних процесів. У психології та педагогіці слово супровід також тлумачиться неоднозначно.

У психолого-педагогічному аспекті супровід найчастіше розглядається як метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом оптимальних рішень в різних ситуаціях життєвого вибору. М.І. Рожков вважає, що супровід – це завжди взаємодія супроводжуючого і того, відносно кого здійснюють супровід [5].

Соціально-педагогічний супровід людини – це процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, які допомагають людині зрозуміти життєву ситуацію, забезпечують людині саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається.

До визначення поняття «соціально-педагогічний супровід» варто йти від поняття мети соціально-педагогічної діяльності взагалі. На думку М.І. Рожкова, *мета соціально-педагогічної діяльності* – це продуктивне сприяння людині в її адекватній соціалізації, активізація її входження у соціум [4].

Саме такий підхід до мети соціально-педагогічної діяльності базується на суб'єкт-суб'єктному підході, що передбачає активну позицію самого об'єкта соціально-педагогічного впливу.

Соціально-педагогічна діяльність має реалізувати наступні завдання:

- *формування* соціальної компетентності людини – здійснюється через соціальне навчання;
- *виховання* комплексу якостей, необхідних людині для взаємодії з навколишнім соціальним середовищем (соціальної адаптивності, соціальної автономності та соціальної активності), реалізуються на основі соціального виховання;

•*сприяння* в подоланні труднощів соціалізації, проблем, що виникають у відносинах з навколишнім соціальним середовищем – *реалізується через соціально-педагогічний супровід.*

Процес соціально-педагогічного супроводу, маючи свою специфіку, спрямований, перш за все, на підтримку людини в системі соціальних відносин, навчання молоді новим моделям взаємодії з собою та світом, подолання труднощів соціалізації.

Соціально-педагогічний супровід діалектично пов'язаний як із соціальним вихованням, так і з соціальним навчанням. Якщо супровід є фактором виховання, то виховання є цільовою функцією соціально-педагогічного супроводу.

У процесі супроводу формується соціальна компетентність молоді, а отже, він сприяє соціальному навчанням. У свою чергу, соціальне навчання спирається на соціально-педагогічний супровід, який регулює соціальну практику дітей та молоді.

Соціально-педагогічний супровід не може бути супроводом взагалі. Це не пасивний процес «відслідковування розвитку людини». Супровід повинен мати чітко виражені цілі.

Виділяють дві мети соціально-педагогічного супроводу:

Ідеальна мета – адекватна соціалізація та розвиток індивідуальності людини. Ця ідеальна мета завжди відбивається у персоніфікованих цілях досягнення кожною людиною більш високого рівня соціальності, що проявляється в її соціальному самовизначенні та розвитку її індивідуальності.

Процесуальної метою є віддзеркалення в педагогічних засобах актуальних потреб особистості, що розвивається, на підставі яких особистість може вирішити особистісні проблеми.

Соціально-педагогічний супровід завжди персоніфікований і спрямований на конкретну особистість, навіть якщо педагог працює з групою.

Власне супровід, що включає в себе допомогу і підтримку, припускає не вирішення проблеми за особу, а стимулювання її самостійності у вирішенні проблеми.

Суб'єктами соціально-педагогічного супроводу дітей та молоді є:

- батьки і родичі;
- спеціалісти, які здійснюють його цілеспрямовано у рамках реалізації своїх професійних функцій (соціальні педагоги, шкільні психологи, класні керівники, вихователі, організатори роботи з молоддю, працівники соціально-педагогічних центрів тощо);
- волонтери, які реалізують функції соціального супроводу в рамках своєї громадської діяльності.

Функції соціально-педагогічного супроводу, відображаючи мету даного процесу і його специфіку, визначають зміст педагогічних дій.

Необхідно виділити дві групи функцій соціально-педагогічного супроводу:

Перша група – цільові функції, що відображають зміст педагогічних завдань, які розв'язуються суб'єктами соціально-педагогічного супроводу.

Друга група – інструментальні функції, що відображають технологію соціально-педагогічного супроводу.

Безумовно, що в сукупності, всі цільові функції соціально-педагогічного супроводу реалізують мету розвитку особистості та індивідуальності людини. Тому першою і найважливішою є *розвиваюча функція*, реалізація якої передбачає здійснення цілеспрямованого впливу на соціальний розвиток людини. Суб'єкти соціально-педагогічного супроводу, реалізуючи завдання супроводу, повинні піклуватися, перш за все, про розвиток індивідуальності особистості. У цьому сенсі розвиваюча функція є основною, так як відповідає змісту будь-якої гуманістично спрямованої педагогічної діяльності.

Реалізація *розвиваючої функції* передбачає створення педагогами ситуацій розвитку, які сприяють появі новоутворень в особистісних якостях людини і розкриття її потенціалів, що відображають людську індивідуальність.

Тісно пов'язана з розвиваючою *функція педагогічної підтримки*.

Педагогічна підтримка – це процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем) (О. С. Газман) [5].

Необхідно підтримати людину в процесі пошуку вирішення особистісних проблем, а не вирішувати їх за нього. Реалізація функції педагогічної підтримки

передбачає опору на наявні сили та потенційні можливості дитини і віру педагога в ці можливості.

У процесі реалізації даної функції суб'єкти соціально-педагогічного супроводу виявляють особистісну проблему молодшої людини, здійснюють спільно з ним пошук варіантів її вирішення та аналіз наслідків цього рішення на основі наявного у людини соціального досвіду.

Реалізація функції педагогічної підтримки перетинається з *функцією соціально-педагогічної допомоги*.

За визначенням М. І. Рожкова під соціально-педагогічною допомогою варто розуміти реальне сприяння людині в подоланні виникаючих у неї труднощів. Це можуть бути труднощі у вирішенні конфліктної ситуації з однолітками та дорослими, ускладнення при виконанні особою покладених на неї обов'язків, труднощі досягнення мети і т. д. [5].

Реалізація цієї функції передбачає виявлення потреб дитини в соціально-педагогічній допомозі, визначення міри цієї допомоги (ступеня втручання), надання допомоги, як через дії дитини, так і через дії дорослих.

Допомога може бути запропонована (саме запропонована, а не нав'язана) в різних формах: консультаціях, залучення певних осіб для надання допомоги особі, спільної діяльності.

Наступною функцією соціально-педагогічного супроводу є *фасилітація* (полегшення) адаптації особи до нових для неї життєвих ситуацій. У людини найчастіше виникають труднощі в тих ситуаціях, які для неї є новими, наприклад, переїзд в інше місто, поява в сім'ї нової людини, участь у невідомій раніше події і т.п. Ця функція соціально-педагогічного супроводу сприяє адекватному соціальному вибору особою своєї позиції в нових, раніше невідомих їй умовах.

Реалізація цієї функції припускає спільний з особою аналіз нової ситуації, визначення ставлення до неї, пошук разом з людиною способів поведінки.

Також необхідно говорити про реалізацію *корекційної функції* соціально-педагогічного супроводу. Її реалізація передбачає спрямованість педагогічних дій на певні зміни в цінностях особи, що істотно впливають на її вчинки та поведінку.

Усі перераховані функції соціально-педагогічного супроводу взаємопов'язані між собою, їх реалізація комплексно і цілісно впливає на особистість клієнта, сприяє її адекватному розвитку.

Друга група функцій, як уже було сказано вище, – *інструментальні*. Визначаючи їх, необхідно ще раз підкреслити, що їх реалізація не передбачає керівництва соціального педагога дітьми або молодими людьми, клієнтами, стосовно яких здійснюється соціально-педагогічний супровід. До інструментальним функцій варто віднести:

- діагностичну;
- комунікативну;
- прогностичну;
- організаторську.

Реалізація *діагностичної функції* соціально-педагогічного супроводу передбачає виявлення причин проблем і труднощів, які виникають в людини, підбір найбільш придатних педагогічних засобів, створення сприятливих умов для вирішення особою наявних у неї проблем.

Завдання діагностики: по-перше, контроль динаміки соціального розвитку особистості та пошук оптимальних можливостей переведення її на більш високий рівень, а також встановлення правильного напрямку розвитку людини. Реалізація *діагностичної функції* соціально-педагогічного супроводу передбачає проходження таких етапів:

- вивчення практичного запиту;
- формулювання проблеми;
- висування гіпотези про причини явищ, що спостерігаються;
- вибір методу дослідження;
- використання методу;
- формулювання соціально-педагогічного діагнозу;
- пошук форм та методів організації розвиваючої роботи з клієнтом.

Розглядаючи реалізацію *комунікативної функції* соціально-педагогічного супроводу, соціальні педагоги повинні чітко уявляти, що тривалість, форма, глибина спілкування з дитиною визначаються, насамперед, необхідністю і

достатнім рівнем підготовки спеціаліста для вирішення проблем особистості, що консультиється.

Важливою є відповідна підготовка спеціаліста до спілкування, встановлення контакту, спільного переживання проблеми, пошуку її вирішення. Важливе постійне уточнення ролей учасників комунікації, а також корекція їх стану. Дотримання правила суб'єктності, як ми вже відзначали, передбачає, що клієнт активний, він здійснює і самостійно вирішує власні труднощі з допомогою педагога.

Для досягнення цілей соціально-педагогічного супроводу велике значення має реалізація *прогностичної функції*.

Її суть полягає в обґрунтуванні певного прогнозу змін, які можуть трапитися з конкретною особою в соціумі, що базується на достовірних даних. На основі цього прогнозу створюється проект взаємодії з клієнтом.

Реалізація організаторської функції передбачає використання організованих педагогом ситуацій, заходів для вирішення проблем клієнта; передбачає як організацію груп дітей, дорослих для створення тієї чи іншої ситуації, так і координацію діяльності соціальних інститутів, які взаємодіють з клієнтом.

Якщо ми говоримо про соціально-педагогічний супровід як процес, то, розглядаючи його діалектично, повинні виділити джерело його розвитку, рушійну силу та основні етапи.

Якщо метою соціально-педагогічного супроводу є формування соціальної компетентності особистості, то *джерелом* – протиріччя між актуальним рівнем соціального досвіду і недостатністю його для вирішення виниклої соціальної проблеми. Такий недолік якраз і може бути компенсований у процесі взаємодії молодшої людини з суб'єктами соціально-педагогічного супроводу. Ця взаємодія і є *рушійною силою* даного процесу.

Процес соціально-педагогічного супроводу циклічний і включає в себе такі етапи:

Перший етап – етап *проблематизації*. На цьому етапі суб'єкти соціально-педагогічного супроводу виявляють та актуалізують разом з особистістю предмет соціально-педагогічного супроводу, яким є проблема, труднощі.

Визначається суть труднощів, причини виникнення, виявляються суперечності, формулюється проблема.

На другому (*пошуково-варіативному*) етапі здійснюється пошук варіантів вирішення проблеми і визначається ступінь участі суб'єктів у процесі супроводу, а також засоби соціально-педагогічного супроводу.

На третьому (*практично-дієвому*) етапі здійснюються спільно з клієнтом реальні або віртуальні (у разі імітації ситуації) дії, які приведуть особистість до вирішення проблеми.

На четвертому (*аналітичному*) етапі суб'єкти аналізують те, що відбувається, прогнозують можливість появи нових труднощів та шляхи їх подолання.

Як зазначає М. І. Рожков, в основі визначення принципів соціально-педагогічного супроводу лежить *екзистенціальний підхід* до розуміння педагогічних явищ [5]. Серед принципів соціально-педагогічного супроводу варто назвати:

Принцип *особистісної орієнтованості супроводу*, який передбачає розглядати особистість кожної особи як унікальну в своєму соціальному становищі, здатну самостійно зробити свій соціальний та екзистенційний вибір, для якої соціально-педагогічний супровід виступає як засіб усвідомлення та осмислення життєвої ситуації.

Принцип *персоніфікації супроводу*, що передбачає вибір завдань та засобів супроводу, адекватних соціальній ситуації кожного клієнта.

Принцип *конвенційності* супроводу передбачає, що реалізація завдань супроводу обмежена угодою (конвенцією) на його здійснення, основою якої є потреби клієнта.

Принцип *оптимістичної стратегії супроводу* передбачає, що суб'єкти супроводу розглядають розвиток клієнта з урахуванням його позитивного соціального досвіду, при цьому домінує оптимістичний погляд на майбутній розвиток особи.

Принцип *соціального загартовування*, що одночасно є і *принципом виховання*, передбачає включення клієнта у ситуації, які вимагають вольового зусилля для подолання негативного впливу соціуму, оволодіння ним певними

способами цього подолання, формування соціального імунітету, стресостійкості, рефлексивної позиції.

Таким чином, М. І. Рожков дає визначення, що *соціально-педагогічний супровід* є найважливішим компонентом соціально-педагогічної діяльності, суть якого в посиленні позитивних і в нейтралізації негативних тенденцій у розвитку людини [4].

Нормативно-правові, практичні аспекти здійснення соціально-педагогічного супроводу соціальними працівниками різних категорій населення прописані у Законі України про «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [1, с. 76], Постанові КМУ від 24 вересня 2008 р. N 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [3, с.47], Положенні про психологічну службу системи освіти України [2, с. 128].

В Україні на законодавчому рівні визначено, що соціально-педагогічний супровід може здійснюватись відносно:

- сімей учнів, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх за допомогою власних засобів та можливостей, у зв'язку з інвалідністю батьків або дітей, вимушеною міграцією, наркотичною або алкогольною залежністю одного або обох з членів сім'ї, перебуванням у місцях позбавлення волі, ВІЛ-інфекцією, насильством у сім'ї, складними стосунками в сім'ї тощо;
- сімей, в яких існує ризик передачі дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- одиноких матерів чи батьків (у тому числі неповнолітніх), яким потрібна підтримка;
- сімей, члени яких перебували у виховних, виправних колоніях, слідчих ізоляторах та повернулися з них, або були засуджені до покарань без позбавлення волі, відбували альтернативні види покарань;
- молодих осіб, які перебували у виховних, виправних колоніях, слідчих ізоляторах та повернулися з них, або були засуджені до покарань без позбавлення волі, відбували альтернативні види покарань.

Положенням про психологічну службу системи освіти України [2, с. 128] визначено, що основною метою діяльності працівників психологічної служби,

до яких і відноситься соціальний педагог, є захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх учасників навчально-виховного процесу: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників. Разом з тим вказується, що соціально-педагогічний супровід, що здійснюється працівниками психологічної служби системи освіти, спрямований на надання соціально-педагогічної допомоги соціально незахищеним категоріям вихованців, учнів і студентів з метою подолання ними життєвих труднощів та підвищення їхнього соціального статусу.

Висновки:

1. Семантичне визначення поняття «соціально-педагогічний супровід» є недостатньо вивченим і потребує уточнення.
2. Розгляд процесу соціально-педагогічного супроводу варто здійснювати через аналіз процесу соціально-педагогічної діяльності.
3. У подальшому нашому дослідженні нами буде розглянуто здійснення соціально-педагогічного супроводу студентам ВНЗ.

Література:

1. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06. 2001 р. // ОВУ. — 2001. — №29. — С. 76.
2. Положення про Психологічну службу системи освіти України № 127 від 03.05.99 р. // ОВУ. — 2000. — №1. — С. 128.
3. Постанова КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» №866 від 24 вересня 2008 р. // ОВУ. — 2008. — № 76. — С. 47.
4. Рожков М. И. Социально-педагогическое сопровождение детских объединений и организаций. [Електронний ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/34_1/.
5. Социально-педагогическое сопровождение адаптации дошкольников к условиям детского сада [Електронний ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://revolution.allbest.ru/psychology/00130456.html>.